

MEŞİET

(المشيئة)

Allah'a emirleri, hükümleri ve fiillerinde hür olması anlamında nisbet edilen sübûtî sıfatlardan biri (bk. İRADE).

MEŞİHAT-ı İSLÂMİYYE

(مشيحت إسلامية)

Şeyhülislâmlık makamı için kullanılan idarî bir tabir (bk. ŞEYHÜLİSLÂM).

MEŞİŞİYYE

(المشيشية)

Abdüsselâm b. Meşîş el-Hasenî'ye (ö. 625/1228[?]) nisbet edilen bir tarikat (bk. ABDÜSSELÂM b. MEŞİŞ el-HASENÎ).

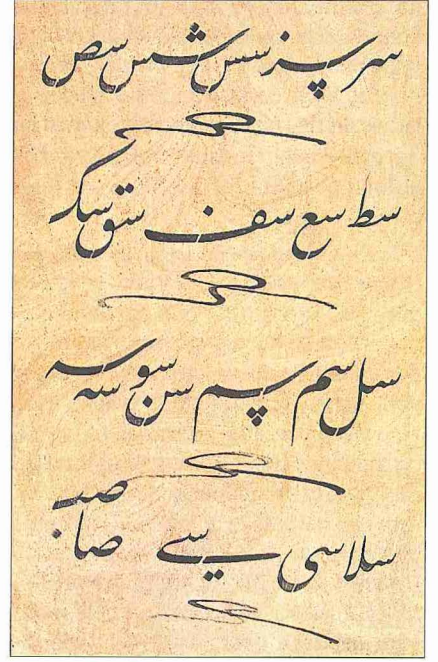
MEŞK

(مشق)

Hüsn-i hat, tezhip, mûsiki gibi sanatların eğitim ve öğretiminde takip edilen geleneksel usul.

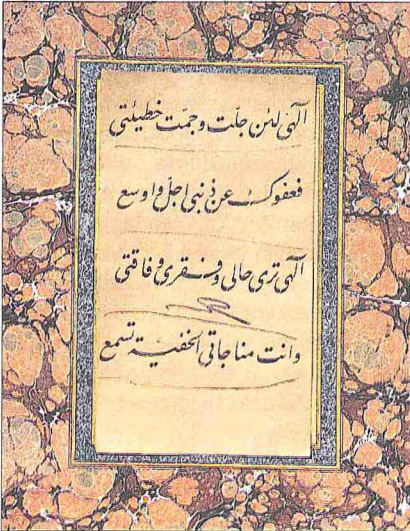
tur. Ardından gelen üstatlar ise Şeyh Hamdullah'a kadar, aklâm-ı sittenin estetik oranlarını belirleyerek yeni bir çığır açan Yâkût el-Müsta'sımî'yi örnek almışlardır. Bu anlayışa göre harflerin oran ve biçimlerinden bahseden "risâle-i kavâid-i hat ve mîzânü'l-hat" gibi adlar altında Arapça, Türkçe ve Farsça pek çok eser yazılmıştır. Kalkaşendî'nin *Şubhu'l-a'sâ'*-sının III. cildinde geniş yer bulan bu gibi konular, Zeynüddin İbnü's-Sâiğ'in üstatlara rehber olmuş eseri *Tuhfetü üli'l-el-bâb fi şinâ'ati'l-hat ve'l-kitâb*'ında da mevcuttur. Ancak bunların nasıl bir meşk usulüyle uygulamaya konulacağına dair açık bilgi yoktur.

Osmanlı döneminde sarayın destek ve himayesiyle büyük ilgi gören hat sanatı, İstanbul'un fethinden günümüze kadar resmî müesseselerde olduğu gibi vakıf kurumlarında da meşk usulüyle yürütülmüştür. Devrin en seçkin üstatları "hâce-i Enderûn-ı Hümâyûn, kâtib-i sarây-ı sultânî" gibi unvanlarla başta Topkapı Sarayı'ndaki Enderun Mektebi, Galata Sarayı, Muzika-ı Hümâyûn gibi kurumlarda kabiliyetli gençlere hat meşkedip bu sanatın gelişmesinde ve ekol sahibi hattatların yetişmesinde büyük rol oynamışlardır. Osmanlı sultan ve şehzadeleri de saray geleneğine uyarak disiplinli bir sanat eğitimi alır, ilgi duydukları şiir, mûsiki hat vb. sanat dallarında iyi bir seviye elde ederlerdi. Nitekim Hâfız Osman gibi ün-

Hulûsî Efendi'nin Kemal Batanay'a yazdığı "sîn" meşikleri ve satır altlarına koyduğu "sa'y" işaretleri (Muhittin Serin koleksiyonu)

Sâmi Efendi'nin, talebesi Hulûsî Efendi'nin yazdığı mürekkebat meşki altına takdir için koyduğu "sa'y" ve kaftan giyirdiği satırlar (Ekrem Hakkı Ayverdi koleksiyonu)

Arapça bir kelime olan meşk, klasik Türk-İslâm sanatlarında bir hocanın talebeye, taklit ederek öğrenmesi için verdiği ders ve örnekler hakkında kullanıldığı gibi meşk etmek şeklinde öğretmek ve öğrenmek için yapılan dersi ve alıştırmayı, birlikte çalışmayı da içine almakta olup meşk vermek "ders vermek", meşk almak ise "ders almak" mânasına gelmektedir.

□ HAT. Hat eğitim ve öğretiminin, diğer İslâm sanatlarında olduğu gibi geleneksel usul ve kaidelere bağlı kalınarak usta-çırak ilişkisi içinde yürütüldüğü bilinmektedir. Ancak Osmanlı öncesi hat meşk sistemi ve uygulamaları hakkında yeterli bilgi yoktur. İbn Mukle'nin *Risâle fi'l-hat ve'l-kalem* adlı eserinde yazı çeşidine göre kalem kalınlıkları, harflerin geometrik yapıları, oranları, kaideleri, isimleri tesbit edilip örnekler verilmiş olmasına rağmen hattatların bu esaslara bağlı kalarak eğitim ve öğretimi sürdürdükleri dışında bir kayıt bulunmamaktadır. Daha sonra İbnü'l-Bevvâb "Kaside-i Râiyye"sinde harflerin fizikî estetiğini, nisbetlerini, inceliklerini açıklayıp kendi yazı üslûbuyla hattatlara rehber olmuş-

lû hattatlar şehzade ve sultanlara hat hocalığı yapmış, onlardan himaye ve destek görmüşdür.

Sıbyan mektepleri programlarında yetenekli olanları geliştirmek, güzel yazı yazmayı öğretmek maksadıyla çocuklara yazı meşki dersi de yer almıştır. I. Abdülhamid'in inşa ettirdiği mektebin vakfiyesiyle I. Mahmud'un annesi tarafından Galata'da yaptırılmış olan mektebin vakfiyesinde yer alan hükümlerden ilk öğretimde yazı meşkinin önemli görüldüğü, mektep hocasının bu görevi yerine getirecek niteliklere sahip olmaması halinde meşk için ayrı bir hocanın mektebe gelecek çocuklara yazı meşkettiği anlaşılmaktadır. Hüsn-i hat meşki Tanzimat devrinde ibtidâî, rüşdî, idâdî mekteplerinin programlarında da mevcuttu.

1908'den sonra ise medreselerin programlarında sülûs, nesih, rik'a, nesta'lik yazılarının zorunlu olarak öğretilmesi yer almış, ayrıca Evkaf Nâzırı Şeyhülislâm Hayri Efendi tarafından hattat yetiştirmek maksadıyla Medresetü'l-hattâtın adlı bir mektep açılmıştır. Burada hattın her çeşidi devrin meşhur üstatları tarafından meşkedilmiştir. Bu resmî eğitim kurumlarının dışında hat üstatlarının

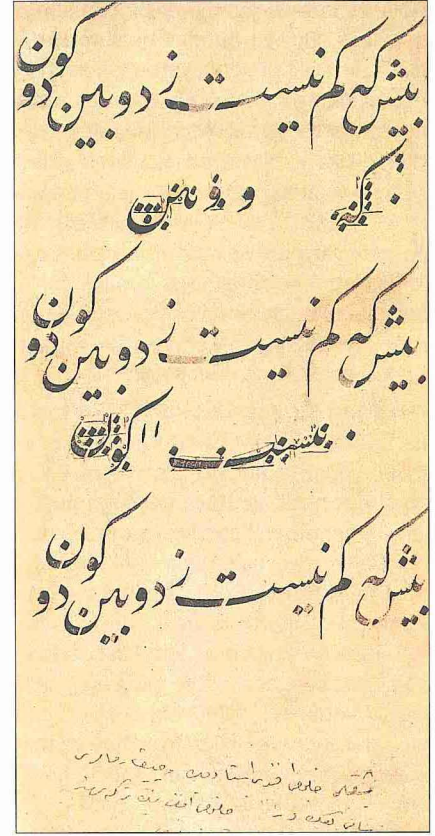
kendi evlerinde veya zenginlerin konaklarında talebelerden ücret almadan yazı meşkettileri bilinmektedir. Divanî, celi divanî ve tuğra gibi türler ise daha çok Divân-ı Hümâyûn'da meşkedilmiştir. Yazı öğretene hattatların kurumlardan günlük veya aylık ücret aldıkları, II. Bayezid'in meşk hocası ve saray hattatı Şeyh Hamdullah'a30, Kanûnî Sultan Süleyman devri saray ehl-i hiref teşkilâtı kâtipler bölümünde görev yapan Ahmed Karahisârî'ye ise 14 akçe yevmiye verildiği yolundaki kayıtlardan öğrenilmektedir (TSMA, nr. D 9706/4).

Bazı külliyelerde "meşkhâne" veya "yazı odası" adıyla hat meşkedilen bir hücre bulunduğu, Amasya Beyazıt Külliyesi'nde "dârü'tta'lim" ismiyle hat meşkine mahsus bir odanın mevcudiyetinden anlaşılmaktadır. Ayrıca Hattat Abdullah Zühdü ve Filibeli Ârif efendilerin Nuruosmaniye Medresesi, Sâmî Efendi'nin Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi meşk odasında yıllarca hat meşkettileri ve pek çok hattat yetiştirdikleri kaydedilmektedir.

Osmanlı hat eğitim ve öğretiminde üstatların örnek yazılar ve tâlimler yanında hurufat ve mürekkebatı gösteren meşk murakka'ları (örnek meşk albümü) hazırlamaları da bir gelenektir. Eğitim ve öğretim kurumlarının İstanbul dışına da yayılması ve matbaanın yaygınlaşmasından sonra çok sayıda öğrenciye tek tek meşk yazmanın güçlüğü sebebiyle matbu meşk mecmuaları ortaya çıkmış, böylece tarihî ve tecrübî hat estetiği bir taraftan korunurken diğer taraftan yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi hat hocası Mehmed İzzet ve Dârüşşafaka hat hocası Hâfız Tahsin efendilerin hazırladığı, sülûs, nesih, nesta'lik, divanî, celi divanî, rik'a yazılarını içine alan *Hutût-ı Osmâniyye* ile

(İstanbul 1296, 1306, 1309) *Meşk Mecmuası* (İstanbul 1306) bunlardandır. Ayrıca İsmâil Zühdü'nün *Sülûs, Nesih Meşk Mecmuası* (İstanbul 1294), Mehmed İzzet Efendi'nin *Rehber-i Sıbyân*'ı (İstanbul 1297) en çok tutulan meşk mecmualarıdır. XX. yüzyılda hat sanatına duyulan ilgi sebebiyle Kahire, Bağdat ve Cezayir gibi merkezlerde de Osmanlı hat üslubunu sürdüren üstatların hazırladığı meşk mecmuaları yayımlanmıştır. Son yıllarda Muhittin Serin'in neşre hazırladığı *Şevki Efendi'nin Sülûs ve Nesih Meşk Murakkası* (İstanbul 1996), *Kazasiker Mustafa İzzet Efendi'nin Sülûs Nesih Meşk Murakkası* (İstanbul 1996), *Hulûsî Efendi'nin Ta'lik Meşk Murakkası* (İstanbul 1999), *Halim Efendi'nin Nesih, Dîvânî, Celi Dîvânî, Rik'a Meşk Murakkası* (İstanbul 2000) ve İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) tarafından yayımlanan *Mehmet Şevki Efendi'nin Sülûs-Nesih Hat Meşkleri* (İstanbul 1999) gibi meşk albümleri, Osmanlı hat üstatlarının en güzel yazılarından seçilmiş olduğu için Türkiye'de ve dünyada çok ilgi görmüştür. XV. yüzyıldan günümüze kadar İstanbul hat sanatında İslâm âleminin meşk merkezi olma özelliğini korumuş, Kahire, Bağdat ve Şam gibi merkezlerde de Osmanlı üslubu örnek alınarak meşk uygulamaları yapılmıştır.

Hat öğretiminde kendi kendine yetiştirme usulü, hataya açık ve verimsiz olduğu gibi uzun bir zamana yayılacağından benimsenmeyen bir yoldur. Ayrıca sanat yeteneğinin kısa zamanda disiplin altına alınması ve gelişmesi, geleneksel usulde yetişmiş bir hat üstadının meşk usulü eğitimiyle yakından ilgili olduğunu Hz. Ali'ye izâfe edilen şu söz ortaya koymaktadır: "Güzel yazı bizzat hocanın öğreti-

Sâmî Efendi'nin, talebesi Hulûsî Efendi'nin yazdığı mürekkebat meşki altına yaptığı ta'lik çıkartmalar (Muhittin Serin koleksiyonu)

şinde (meşk) gizlidir; olgunlaşması çok yazmakla, devamı da İslâm dinini yaşamakla olur."

XV. yüzyıldan günümüze kadar yapılan uygulamalara göre yetenekli bir talebe müfredat ve mürekkebat meşklerini ikmal ettikten sonra yazı öğrenimini tamamlar. Öğrenciye seçilecek yazı çeşidine göre eliften yâ harfine kadar teker teker harflerin hendesi, oranları ve şekilleri bizzat hoca eliyle yazılarak öğretilirdikten sonra bâ ile elif, bâ ile bâ, bâ ile cîm ... bâ ile yâ, ardından cîm ile elif, cîm ile bâ, cîm ile cîm ... cîm ile yâ tarzında bir yol takip edilerek şekil bakımından birbirine benzeyen harflerden birer örnek yazmak suretiyle bunların teker teker diğer harflerle bitişmeleri ve oranları gösterilir. Yazı öğreniminde bu safhaya "müfredat meşki" denir. Yalnız sülûs-nesih yazıya, "Rabbi yessir ve lâ tûassir rabbi temmim bi'l-hayr" duasının yazılmasıyla başlanır. Henüz harf bünyelerini meşketmemiş bir

Şevki Efendi'nin, sülûs ve nesih mürekkebat meşki (Ekrem Hakkı Ayverdi hat koleksiyonu)

öğrencinin satır nizamında bir cümle yazması çok güç olduğundan bu suretle daha ilk derste talebenin yeteneği, sabrı ve hevesi denenir, birçok defa yazdığı halde hocanın istediği seviyeyi elde edemeyen talebelerin kabiliyetleri ölçülerek yetersizlerin kendiliğinden elenmeleri sağlanırdı. Hocaların meşk örneğini talebenin önünde yazması ve satır altına "sa'y" (çalış) işaretini koyması esas olmakla beraber talebe bu safhada başka üstatlar tarafından hazırlanmış meşk mecmualarından da istifade edebilirdi.

Öğrenci bir hafta sonraki derse kadar üstadının meşkini taklit ederek alıştırmalar yapar ve hocaya göstermek üzere bir meşk hazırlar. Hoca gördüğü kusurları, beğenmediği harfleri, harf nisbetlerini, kaidelerini, kalemin akışını tarif ederek talebe meşkinin altına yeniden yazar. Buna "harf çıkartma" denir. Harf şekillerini daha iyi açıklamak için kâse, tekne, küp, göz, baş, ağız, zülfe gibi teşbihlerle izahat verilmesi, talebenin şekilleri zihnine daha çabuk yerleştirmesine ve taklit etmesine yardımcı olur. Talebe hocanın bu tashihlerini dikkate alarak aynı meşki tekrar çalışır ve ertesi derse getirir. Eğer hoca yine harflerde bir bozukluk görürse tekrar meşk altına çıkartma yapar veya talebenin meşkinde beğendiği satırın altını ve üstünü kalemıyla çizer ki buna da "kaftan giydirme" adı verilir. Ayrıca kendi yazısının altına koyduğu sa'y işaretini talebe yazısının altına da yazıp takdirlerini belirtir. Böylece her ders öğrenildiğine kanaat getirildikten sonra diğer örneğe geçilir. Harfler ve iki harfin birbirine bitişmiş şekilleri meşkedilince hoca sülüs-nesihthe, "Temmeti'l-hurûf bi-avnilâhi'l-melikî'r-raûf" (Allah'ın yardımıyla harfler tamamlandı) ibaresini, nesta'likte ise Farsça "Çün halâsî zi-müfredât âmed / Vakt-i meşk-ı mürekkebât âmed" (Müfredatı tamamlanınca mürekkebat meşkinin vakti geldi) beytini ilk meşk olarak yazar. Mürekkebat meşki yazı öğreniminde zevkli fakat en güç safhadır. Çünkü her harfin ve kelimenin cümle içinde ve satır nizamında aldığı ayrı bir şekil, satıra mahsus bir bünyesi vardır. Talebe yazının kompozisyon kurallarını ve tertibini bu safhada yapacağı çalışmalarla meşkederek öğrenir.

Mürekkebat meşkinde ekseriya sülüs-nesihthe *Kaşîdetü'l-Bür'e*, *Elif Kasidesi*, *Kaşîdetü'l-Bürde*, nesta'likte Molla Câmi'nin *Besmele Kasidesi* veya Hâkânî Mehmed Bey'in *Hilye*'sinden seç-

me beyitler yazılması âdet olmuştur. Mürekkebat meşklerini tekrar ederek sanat melekesini geliştiren talebeye hoca örneksiz metinler verip yeni terkipler yaptırır. Düzenli biçimde çalışan bir talebe üç dört yılda meşklerini tamamlayarak icâzet almaya hak kazanır. Bir üstatın yazının usul ve kaidelerini meşke-dip icâzet almak "me'zun olmak", yani hat sanatını icra ve imza atma yetkisine hak kazanmaktır. Bunu belirtmek üzere hattatların verdiği izin belgesine "icâzet-nâme" denir. İcâzet alacak seviyeye erişen talebe hocası tarafından seçilen eski üstatlardan birinin kıtasını taklit ederek yeniden yazar. Bu onun kazandığı hüneri gösterir. İcâzetnâmenin bazan bir mura-kka', hilye veya hattat seçercesini gösteren bir mecmua şeklinde hazırlanmış olanları da vardır. Hattat imzaları genellikle "ketebe" kelimesiyle başladığından imza atmaya "ketebe koyma" da denir. Ketebe kelimesi yerine yazının mahiyetine göre "nemakahû, harrerehû, rakamehû, sevvedehû, neseahû, satarehû, kal-ledehû" tabirleri yanında "meşşekahû" ibaresi de kullanılmıştır. Tezhip sanatında ise meşk uygulaması daha farklı bir seyir takip eder (bk. TEZHİP).

BİBLİYOGRAFYA :

T SMA, nr. D 9706/4; İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, nr. 1780; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 625; *Amasya Târîhi*, I, 128; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 687; Mehmed İzzet v.dğr., *Dârüşşafaka, Türkiye'de İlk Halk Mektebi*, İstanbul 1927, s. 88; *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 192-194; Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, s. 202, 234; Muhittin Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah: Hayatı, Talebeleri, Eserleri*, İstanbul 1992, s. 30; a.mlf., *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 2003, s. 15, 296, 298-299; M. Uğur Derman, "Hattat", *DİA*, XVI, 494-496.

MUHİTTİN SERİN

□ MÜSİKİ. Türk müzikisinde meşk, hoca ve talebesinin birlikte çalışmaları suretiyle sözlü eserler ve saz eserleri repertuarının yüzyıllar boyu nesilden nesile intikalini sağlamış bir eğitim ve öğretim yöntemidir. XIX. asrın ilk çeyreğine kadar Türk müzikisi öğretimi tamamen bu sisteme dayalı olarak devam etmiş, daha sonraları Batı etkisiyle kurulan konservatuvar vb. müzik kurumlarında da meşk kısmen uygulanmış olup günümüzde de belirli ölçülerde sürmektedir.

Meşk metodunun en büyük faydası talebenin bir eseri, bir çalgıyı, herhangi bir müzik tekniğini ve icrasını hocasının

tarz ve üslûbuyla öğrenerek "tavır" denen o ekolü devam ettirmesi olmuştur. "Eser geçme" tabirinin de kullanıldığı meşkte müzik eserleri hoca tarafından seslendirilir, talebeye usulüyle birlikte bölüm bölüm veya bütünüyle defalarca tekrar edilerek ezberletilirdi. Burada eserin herhangi bir notadan öğrenilmesi söz konusu olmadığından hâfızanın çok önemli rolü bulunuyordu. Ayrıca eserlerin usul vurularak öğretilmesi usulün öğrenilmesi yanında meşki kolaylaştıran ve sağlamlaştıran bir tekniktir.

Bir sözlü müzik eserinin meşki şu şekilde yürütülürdü: Önce geçilecek eserin güftesi talebeye yazdırılır, üzerinde gerektiği kadar durularak doğru telaffuzu ve mânâsının anlaşılması sağlanırdı. Parçanın usulü eser icra edilmeden önce birkaç defa vurulurken talebe de buna katılır, böylece parçanın ritmi yerleşmiş olurdu. Ardından usul eşliğinde eser hoca tarafından okunup talebeye tekrar ettirilerek kısım kısım meşkedilir, belirli bir başarı sağlanınca bir bütün halinde talebenin hâfızasına yerleştirilinceye kadar defalarca okutturulurdu. Parçanın bu ilk meşkinden sonra öğrenciye eseri gelecek derse kadar tekrar etmemesi tembih edilirdi. Bu uygulama talebenin kendi başına esere ilâve yapmasını ve besteyi bozmasını önlemek için gerekli ve önemlidir. Bir hafta sonraki derste eser üzerinde talebenin yanlışları veya bazı tereddütleri varsa bunlar giderilinceye kadar eser tekrar ettirilerek meşk tamamlanırdı.

Müzikînaslar meşke kabul edecekleri talebelerde müzik kabiliyeti yanında ses güzelliği, iyi bir müzik kulağıyla ritim duygusu ararlardı. Mehmed Esad Efendi *Atrabû'l-âsâr* adlı eserinde XVII. yüzyılın bestekâr, hânende ve müzik hocası Na'ne Ahmed Çelebi'den söz ederken onun talebe seçimine çok önem verdiğini ve müzikinin inceliklerine vâkıf olmalarını meşklerine kabul etmediğini anlatır. İbnülemin Mahmud Kemal de *Hoş Sadâ*'da Hacı Ârif Bey'in herhangi bir eseri öğrencisine en fazla on beş defa tekrar ettiğini, sonuç alamadığında ise artık kendisiyle meşgul olamayacağını söylediğini ifade eder.

Meşk süresi talebenin yeteneğiyle ilgiliyse de bu uygulama sabır gerektiren zahmetli bir iş olduğundan genellikle uzun sürerdi. Meşke başlamada belli bir yaş söz konusu değildir. Çok küçük yaşta başlatılan meşkler yanında ileri yaşlarda da bu usul kullanılmıştır. Sadece hoca ve talebenin karşılıklı çalışmaları dışında